



Гасдиқ мекунам

Ректори Донишгоҳи давлатии

омӯзгории Тоҷикистон ба номи

Садриддин Айнӣ, д.и.т., профессор

Ибодуллоҳозода А.И.

«11 02 2023

### Такризи

муассисаи пешбар – Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ ба диссертатсияи Ёраҳматзода Шодичон Рамазон дар мавзуи «Истилоҳоти этниқӣ дар «Шоҳнома»-и Абулқосим Фирдавсӣ», ки барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илми филология аз рӯйи ихтисоси 10.02.01 – Забони тоҷикӣ пешниҳод шудааст.

Истиқолияти давлатӣ ва забони расмии давлатӣ эълон шудани забони тоҷикӣ шароитро фароҳам овард, ки моро водор месозад, барои мустаҳкам кардани пояҳои илмии забонамон тамоми имкониятҳоро истифода барем. Имрӯз забони тоҷикӣ ҳамчун забони давлатӣ ва илм тамоми сатҳҳоро фаро гирифта бошад ҳам, таъмин ва такмили истилоҳоти соҳавӣ ҳамарӯза дар мадди назари давлат ва аз ҷумла, мутахассисон мебошад. Барои бо истилоҳот таъмин кардани соҳаҳо бояд манбаъҳо ва сарчашмаҳои такмили таркиби луғавии забонамонро ҳаматарафа омӯзем ва аз онҳо истилоҳоти мавҷударо барои истифода пешниҳод намоем. Яке аз сарчашмаҳои асосӣ, ки ба таври бояду шояд таҳқиқ нашудааст ва маводи он метавонад ба унвони намунаи хубе барои интихоби истилоҳоти илмии миллӣ-тоҷикӣ мавриди эътибор қарор гирад, забони «Шоҳнома» мебошад, зеро дар матни ин шоҳасар қалимаҳои иқтибосӣ хеле каманд. Масалан, серистеъмолтарин гурӯҳи вожаҳои иқтибосӣ дар забони тоҷикӣ иқтибосоти арабӣ мебошад, ки дар матни «Шоҳнома» аз 5% зиёд нест. Дар ин замина, диссертатсияи Ёраҳматзода Шодичон Рамазон «Истилоҳоти этниқӣ дар «Шоҳнома»-и Абулқосим Фирдавсӣ» таҳқиқоти саривақтӣ ва мубрам мебошад, зеро баррасии луғот ва истилоҳоти этниқӣ аҳаммияти калони илмӣ ва амалӣ дорад. Забони «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ, бавижа, дар мисоли таҳқиқ ва татбиқи истилоҳоти этниқӣ ва луғоти марбути он аз маводи «Шоҳнома»

дар замони мусор на танҳо ифодакунандаи тоҷикӣ будани онҳост, балки баёнгари имконоти фаровони калимасозӣ ва забони муктадиру ҷавобгӯ ба ниёзҳои илмиву амалии соҳибзабонон дар низоми коргузории ҷамъиятий, мақому мартбаи боло доштани забони асили тоҷикӣ мебошад. Диссертатсияи Ёраҳматзода Шодичон Рамазон таҳти унвони «Истилоҳоти этникӣ дар «Шоҳнома»-и Абулкосим Фирдавсӣ» низ бо назардошти чунин нукот омода гардидааст.

Диссертатсияи мазкур аз муқаддима, се боб, хулоса ва рӯйхати адабиёт таркиб ёфтааст. Дар муқаддима пас аз овардани номгӯи ихтисораҳо, чун анъана доир ба мубрамии мавзуи таҳқиқ, дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ, робитаи таҳқиқ бо барнома ва мавзуъҳои илмӣ, мақсади таҳқиқ, вазифаҳои таҳқиқ, объекти таҳқиқ, асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқ, сарчашмаҳои таҳқиқ, навғонии илмии таҳқиқ, нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқ, мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ, тасвиби амалии натиҷаҳои таҳқиқ, таълифоти илмӣ вобаста ба мавзуи диссертатсия, соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия сухан рафтааст.

**Боби аввали диссертатсия, ки «Асосҳои назариявии ташаккули истилоҳоти этникӣ дар забони адабии тоҷикӣ» ном дорад, аз ҷаҳор фасл иборат аст.**

Фасли аввал дар мавриди омӯзиши луғоти соҳавӣ ё қасбу ҳунар ва истилоҳот дар забоншиносии тоҷик маълумот медиҳад. Зикр мегардад, ки истилоҳоти соҳавӣ ва илмӣ-техникии забони тоҷикӣ таърихи бою рангин дошта, то имрӯз давраҳои зиёдеро аз сар гузаронидааст.

Фасли дигар «Пажуҳиши вожаву истилоҳоти этникӣ [дар мисоли «тоҷик»] дар забони адабии тоҷикӣ» ном дорад. Дар ин фасл баҳси муҳаққиқони забоншиносу таъриҳшинос ва мардумшинос дар мавриди истилоҳи этникии «тоҷик» таҳлил шуда, аз аксари асару мақолаҳои таълифшудаи ин самт дар забони адабии тоҷик ба монанди «Тоҷикон»-и Б.Faфуроҷ; «Маънои калимаи «тоҷик»-и С. Айнӣ; «Таърихи тоҷикон бо муҳри “комилан махфӣ”»-и Р. Масов; «Таҳлили забонӣ ва таъриҳии вожаи «тоҷик»-и F.Ҷ. Доварӣ; «Дар бораи вожаи «тоҷик»-и К.Бекзода; «О таджикаҳ»-и Н.В.Хаников; «Забони миллат-ҳастии миллат» ва «Тоҷикон дар оинаи таъриҳ»-и Э. Раҳмон; «Тоҷикон (перомуни этногенези тоҷикон)»-и Ю. Яқубшоҳ; «Тоҷики тоҷвар»-и М. Абдураҳмон; «Номвожаи “Суғд” дар «Шоҳнома»-и О. Қосимов; «Тур ва турк дар «Шоҳнома»-и Э.Баширий ёдовар шуда, назари онҳо ба баҳс қашида мешавад. Дар фасли баъдӣ забони «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ мавриди таваҷҷуҳ қарор гирифта, зимнан истилоҳоти соҳавӣ баррасӣ

гардидааст. Дар фасли охири боби аввал «**Нақши сарчашмаҳои лексикографӣ дар ташаккулу такомули вожаву истилоҳоти этникии «Шоҳнома»** ном дошта дар он луготи марбути этникӣ таснифу таҳлил шудаанд.

**Боби дуюми диссертатсия «Таҳлили луғавӣ-мавзӯй ва баромади вожаву истилоҳоти этникӣ дар «Шоҳнома» -и Фирдавсӣ»** унвон дошта, аз чаҳор фасл иборат мебошад. Дар ин боб калимаву истилоҳоти этникӣ аз ҷиҳати луғавӣ-мавзӯй ва баромад тасниф ва баррасӣ гардидаанд.

Фасли аввали боби дувум «**Исмҳои ҷомеи ифодагари инсон дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ ва давраи қунуни рушди забони тоҷикӣ**

» аст, дар он муаллиф аз таъриху фарҳанг ва робитаҳои гуногуни мардумон ёдовар шуда, барои шинохти аслу насад ва наజод [миллат] вожаву истилоҳоти аслан тоҷикӣ-порсии «тухм», «гуҳар», «дуда», «табор», «наజод» «мардум» ва амсоли онро, ки дар «Шоҳнома» кор фармуда шудааст, бо такя ба фарҳангҳо ва матни тавзехии асар таҳлилу баррасӣ намудааст.

Дар фасли баъдӣ вожаҳои **каёниён, паҳлавонон, озодагон, дехгонон, сакой, сӯғдӣ, боҳтарӣ** ва ғ., ки ифодагари мардум ва муодили мағҳуми ақвоми ориё буда, минбаъд миллати тоҷик асолати худро аз онҳо ба ирс бурдааст, онҳоро аз ҷиҳати мазмун ва шакл ифодагари этноси **тоҷик** дониста, шарҳу тавзех додааст.

Дар фасли севум луғот ва истилоҳоти марбут ба вожаи «најод» тафсир гардида, дар фасли охир вожаву истилоҳоти этникии «Шоҳнома» аз назари баромад ва мавзуъ тасниф ва таҳлил гардидаанд.

Боби севум «**Таҳлили соҳтории вожаву истилоҳоти этникии «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ**

» ном дошта, он низ аз чаҳор фасл таркиб ёфтааст. Дар ин боб вожаҳои этникӣ аз ҷиҳати соҳтор ба чор фасл: а) сода; б) соҳта; в) мураккаб ва г) таркибӣ ё ибораистилоҳҳо ҷудо карда шудаанд. Дар заминай чунин таснифот маводи зиёди этникии «Шоҳнома» таҳлил гардидааст.

Дар фасли аввали боби севум вожаву истилоҳоти содаи этникии «Шоҳнома» аз назари маънӣ таҳлил ва гурӯҳандӣ шудаанд: **а)** Вожаву истилоҳоте, ки номи миллату қавмҳоро ифода мекунанд, мисли: румӣ, ҷуҳуд, ҳабаш, порс, тӯр, турк, курд, араб, балуч, кай, паҳлав ва ғ.; **б)** Вожаҳои ифодагари номи шоҳон ва паҳлавонон: Ҳумой, Қубод, Найрам, Салм, Тӯр, Нӯзар, Гев, Виса, Чам, Истаҳр, Ашк, Қубод, Гударз, Бежан, Ғотифар, Гурдӯй, Шопур ва ғ.; **в)** Вожаву истилоҳи ифодакунандай номи «Худо» ва муродифоти он: Худо, Яздон, Кирдгор.

Дар фасли дувум вожаву истилоҳоти сохтаи этникии «Шоҳнома» бо нишон додани пешвандҳо ва пасвандҳо, ки дар шаклгирии истилоҳоти этникӣ саҳми назаррас доранд, баррасӣ шудааст.

Дар фасли севум, ки **«Вожаву истилоҳоти мураккаби этникӣ дар «Шоҳнома»** ном дорад, калимаҳои мураккаб аз ҷиҳати алоқа ба ду гурӯҳ: **пайваст** ва **тобеъ** чудо ва аз назари маънӣ ва муносиботи калимасозӣ таҳлилу баррасӣ гардидаанд.

Дар фасли чаҳорум маводи фаровони таркибии марбут ба мағоҳими этникӣ баррасӣ шудааст. Дар «Шоҳнома» аз вожаву истилоҳоти ифодакунандаи номи қавму миллатҳои гуногун, макони зист ва маҳсулоти истеҳсолкардаи мардумони гуногун истилоҳибораҳое ба назар мерасад, ки ба ҳамон қавму миллат мансуб будани мағҳум ва ё ашёро мефаҳмонанд: гурдони румӣ, оини лӯҳроспӣ, дини гуштоспӣ, печонҳати бобулӣ, ҳанҷари кобулӣ, ҳатти паҳлавӣ, ҳанҷари порсӣ, шораи хиндувӣ, таҳти арзониён, ҷомаи паҳлавӣ, шоҳи ҷағонӣ ва роҳи:

Дар бахши хулоса натиҷаҳои ҷамъбастии таҳқик ба таври муҳтасар оварда шудаанд, ки баёнгари фишурдаи дастовардҳои таҳқикот мебошад.

Ҳамин тавр, метавон ҷанд нуктаи хулосақунандаеро доир ба диссертатсия баён кард:

1. Мавзуи интиҳобшуда барои кори диссертатсионӣ хеле мубрам буда, дар баррасии луғоту истилоҳоти этникӣ саҳми назаррас дорад. Навғонии кор маҳз дар он зоҳир мегардад, ки то имрӯз ба масоили луғоту истилоҳоти этникӣ касе даст назадааст. Аҳаммияти назариявӣ ва моҳияти амалии кор дар пешбурди соҳаи истилоҳшиносӣ ва бахши истилоҳоти мардумшиносӣ равшан аён аст.

2. Барои таҳқики мавзуи интиҳобшуда, ки мансуби замони мусоир асту бо гузашта робитаи ногусастаний дорад, муҳаққиқ зарурати решашиносии калимаҳоро таъқид намуда, вобаста ба замони таълифи «Шоҳнома» калимаҳоро тавзех додааст ва дар ин соҳа муваффақона амал кардааст.

3. Осори илмии олимони Шарқу Ғарб, ки ба масъалаи таҳқиқшаванда робита доранд, омӯхта шуда дар диссертатсия самаранок истифода шудаанд.

4. Одоби баҳси илмӣ бо донишмандони пешин ва изҳори андешаи худро диссертант дуруст риоя намудааст.

5. Маводи барои таҳлил гирдомада, дуруст аз дидгоҳҳои мавзӯй, сохторӣ ва маънӣ тасниф гардида, дар мавқеи худ баррасӣ шудаанд.

Қисме аз онҳо метавонанд имрӯз ҳам таркиби луғавии забони тоҷикиро зинат диханд.

Дар маҷмуъ диссертатсия кори таҳқиқотии ба анҷомрасида мебошад. Бо вуҷуди комёбииҳои муаллиф дар диссертатсия баъзе камбудиҳое ба назар мерасад, ки ислоҳи онҳо дар оянда сабаби беҳтар шудани ҳусни кор ва боло рафтани арзиши он мегардад.

1. Ба назари мо фасли аввали боби якуми диссертатсия «Омӯзишу пажуҳиши вожаҳои соҳавӣ ва истилоҳот дар забони адабии тоҷикӣ» агарчи фарогири мавзуи хуб ва дарҳури манфиат аст, вале робитааш бо мавзуъ ва ҳадафи муаллиф суст мебошад. Агар муаллиф ба ҷои «вожаҳои соҳавӣ ва истилоҳот» ба омӯзишу пажӯҳиши «вожаҳо ва истилоҳоти этникӣ» дар забони адабии тоҷик таваҷҷӯҳ мекард, беҳтар буд.

2. Дар кор баъзе камбудиҳои техникӣ, ба мисли пас аз ҳуруфи ихтисораи нишондиҳандай ном ва номи ҳонаводагӣ дар шакли часпида омадани насад; ё пас аз нуқта ва ё нуқтавергул часпида омадани ҳуруф ва калимаҳои баъдӣ дар саҳифаҳои 4, 6, 10 ва ғ.; ва ё баръакс пӯшида шудани ноҳунак ва ё афтодани он ба ҷашм мерасанд (саҳ. 24, 91...).

3. Дар кор баъзе камбудиҳои услубӣ, имлой ва китобат ба ҷашм мерасанд (саҳ. 4, 6, 8, 11, 17, 19, 20 ва ғ.), ки ислоҳи онҳо сифати корро афзун менамояд.

4. Муҳаққиқ дар саҳифаи 54 назарияи мавҷудияти вожаҳои “тоҷик”, “тоҷик” ва “тоҷикӣ” дар даврони пеш аз исломро пешниҳод мекунад, вале ба маъҳази илмии муайяне ишора намекунад, ба ҳамин монанд дар саҳифаи 57 вожаи “тоҷик”-ро баргирифта аз “дошӣ”, “тажӣ” мегӯяд, вале ба манбаъ ишора намешавад.

Ин камбудию норасоиҳо, арзиши илмии диссертатсияи муҳаққиқ Ёраҳматзода Шодичонро, ба ҳеч ваҷҳ, кам намесозанд.

Хулоса, диссертатсияи тақризшаванда, дар ин самти забоншиносӣ таҷрибаи аввалин буда, аҳаммияти қалони илмию назариявӣ дорад.

Автореферати диссертатсия ва мақолаҳои дар маҷаллаҳои тақризшавандай КОА ФР ва КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон чопкардаи муаллиф мазмуну мундариҷаи диссертатсияро пурра инъикос менамоянд.

Дар маҷмуъ, диссертатсияи Ёраҳматзода Шодичон дар мавзуи «Истилоҳоти этникӣ дар «Шоҳнома»-и Абулқосим Фирдавсӣ» ба талаботи бандҳои 31-37-и тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 тасдик шудааст, мувоғиқ буда, муаллифи он сазовори дарёғти дараҷаи илмиӣ

номзади илми филология аз рӯйи ихтисоси 10.02.01 – Забони тоҷикӣ мебошад.

Тақризӣ муассисаи тақриздиҳанда дар маҷлиси кафедраи назария ва амалияи забоншиносии ДДОТ ба номи С. Айнӣ рӯзи 10-уми февралӣ соли 2023, қарори №7 бо иштироки унвонҷӯ мухокима ва тасдиқ гардидааст.

Дар ҷаласаи кафедра 11 нафар аъзои кафедра иштирок доштанд.  
Натиҷаи овоздиҳӣ: «тарафдор» – 11 нафар, «зид» – нест, «бетараф» – нест.

**Раиси ҷаласа:**

Мудири кафедраи назария ва амалияи забоншиносии ДДОТ ба номи С. Айнӣ,  
номзади илми филология,  
дотсент

Курбонов Махид Абдулҳамидович

**Ташхисгар:**

номзади илмҳои филология, дотсенти  
кафедраи назария ва амалияи забоншиносии  
ДДОТ ба номи С.Айнӣ

Рахмонов Бахтиёр Нурмаҳмадович

**Котиби илмии ҷаласа:**

доктори фалсафа (PHD) Юсупов Шоҳин Раҳимбердиевич

**Сурога:** 734025, ш. Душанбе,  
хиёбони Рӯдакӣ 121, ДДОТ ба номи С.Айнӣ.  
E-mail: info.tgpu.tj, тел.: 2241383

Имзои дотсент Раҳмонов Б.Н., дотсент Курбонов М.А. ва Юсупов Ш.Р.-ро тасдиқ мекунам.

Сардори раёсати кадрҳо ва корҳои маҳсулӣ  
ДДОТ ба номи С. Айнӣ



Мустафозода Абдукарим

«10» Ок 2023